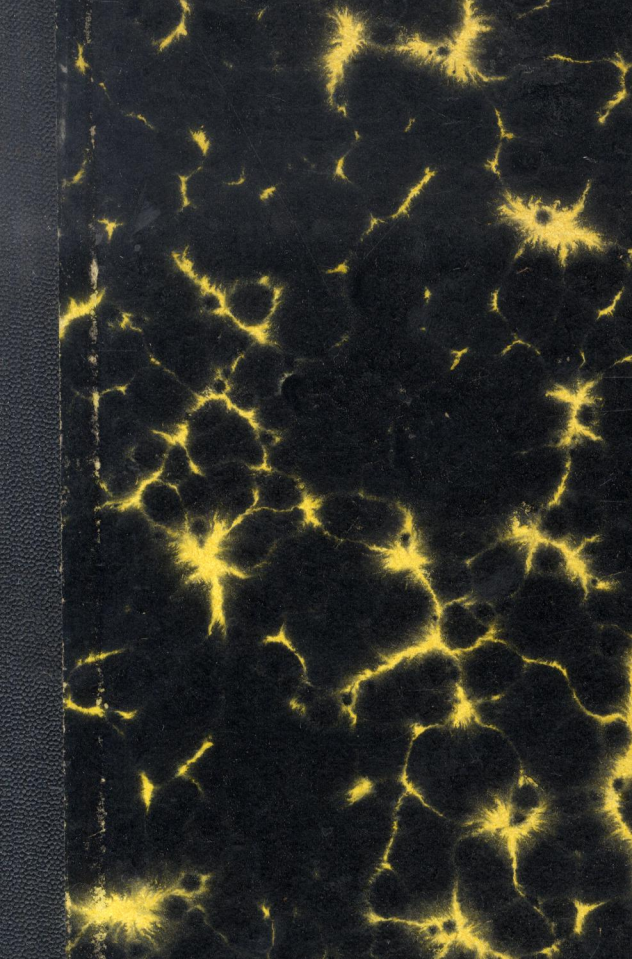

Бібліотека
ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“

Число 4461/14

Знак _____

УНІВЕРЗАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

14.

ЕВГЕН ЄЛАЧІЧ.

Країня північ -- вітчина людськості.

Переклав д-р Іван Франко.

Львів 1910.

Накладом Універсальної Бібліотеки.
З друкарні І. Айхельбергера Львів, Ринок 10.

Ціна 30 сот.

06

ЕВГЕН ЄЛАЧІЧ.

Країня північ -- вітчина людськості.

Переклав д-р Іван Франко.

Львів 1910.

† Накладом Універсальної Бібліотеки.
З друкарні І. Айхельберґера Львів, Ринок 10.

9(1)

2p.

Львівська Філія
Бібліотеки АН-УРСР

~~66445~~

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ II- 34545

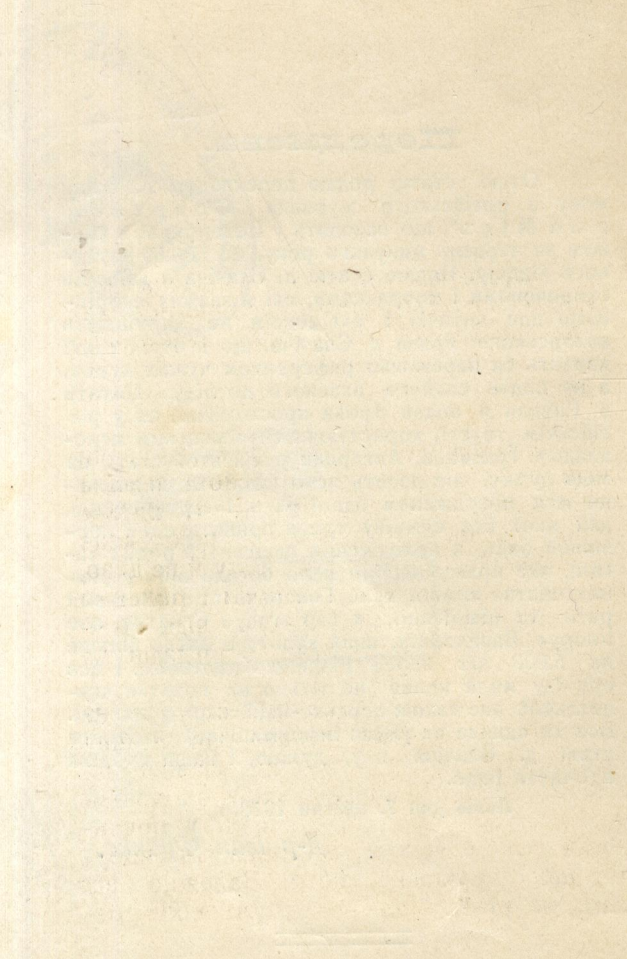
Ф/Е-49
II
1910

Передмова.

Отсю статю подаю перекладом на нашу мову з російського журналу „Современный Миръ“, що виходить у Петербурзі, з книжки за червень минулого року, ст. 71—89 наукового відділу. Подаю статю д. Єлачіча з деякими скороченнями і поправками, які я вважав потрібними для читачів і які зовсім не порушують авторського права д. Єлачіча, що в отсій статі являєть ся переважно референтом чужих думок, а не подає свого власного до лїду. Цитати з Рїгведи я подав троха просторїйші, як у російськїм тексті, користуючи ся нїмецьким перекладом Ірасмана. Авторви російської статї, на мою думку, не досить ясно уявляєть ся рїзниця між походженем одної раси. Індоевропейцїв, для якої без сумніву треба прийняти один первісний пень, а походженем людського роду в загалї, яке правдоподїбно мало багато пнів у рїзних частях земної кулі. Говорячи про найстарші раси та цивілізації, автор згадує Єгиптян, але ігнорує Вавилонцїв, яких культура сягає більше як 5.000 лїт перед Рїздвом Христовим, і без сумніву мала вплив не тільки на початки єгипетської, але також персько-індійської культури. Все те одначе не уймає інформаційної вартости статї д. Єлачіча, яку, думаю, і наша публіка прочитає радо.

Львів дня 7. цвітня 1910.

Д-р Іван Франко.

I.

Питанє про те, де була вітчизна людськості, з давна цікавило людські розуми. Се питанє має не лиш академічний інтерес; воно має важке значінє для повного розуміння історії походження та розвою чоловіка.

Де появили ся і розвели ся перші люди, в яким географічнім реїонї лежала вітчизна первісних людей, — ті питання тісно звязані з питанєм про походженє і розвій людського роду. Тому й не диво, що ті питання ріжними часами і ріжними людьми рішали ся не однаково, відповідно до пануючих у кождім часї поглядів на походженє чоловіка.

Для сучасної біології, опертої на науці про еволюцію, питанє про вітчизну людськості має ще більше значінє, бо згідно з еволюційною наукою розвій кожного живого твору стоїть у причинівім звязку з тими умовами життя й побуту, що окружують його. Залежно від того, як ріжні біологи розуміли хід роз-

вою і походжене чоловіка, які чинники вони підносили як головні для рішення тих питань, відповідно до того вони уявляли собі вітчизну людського роду в такій географічній стороні, в якій могли існувати всі важніші чинники та умови, потрібні для сього.

До остатніх часів у наукових спорах про вітчизну людськості брали участь головно зоологі, палеонтологі, геологі і антропологі. Докази за і против такого або іншого погляду приводжено звичайно з обсягу наук природничих. Та від недавна показало ся можливим підперти докази, наведені для деяких новіших поглядів, здобутками ще одної царини людського знання, а власне лінгвістики й фільології.

Порівняне язикознавство і особливо порівняна мітологія дійшли до того, що можуть разом із природничо-історичними науками значно причинити ся до вияснення питань про вітчизну людського роду. З деякими новими здобутками з того поля фільологічної науки бажаю познайомити читачів у отсім короткім нарисі.

II.

Порівняне язикознавство вчаснійше від інших наук вияснило близькість і спо-

ріднене цілого ряду язиків, і зробило з того правильний висновок про спільне походження народів одної великої групи — індоєвропейської. До неї належать ось які головні народи: славянські, романські, германські, кельтські, грецькі, Литовці, Вірмени, Альбанці, Ілїрійці, Траки, Фрігійці, Перси та Індійці. Студії на полі найдавнішої історії тих народів та їх первісної культури чим раз сильніше переконують нас про їх близше або дальше свояцтво та спільність їх походження. Спільної вітчизни їх шукали десь на півдні, потім під впливом нових дослідів і назбираних фактів її стали шукати в Персії, в степах південної Росії, в середній Європі, а нарешті в північній Європі. Новіші досліді показують, що ся вітчизна лежала ще далі на північ.

Ще двацять літ тому появилася інтересна книжка американського вченого Варрена п. з. „The paradise found or the wadle of the human race in the Northpole“. [„Знайдений рай або колиска людської раси на північнім бігуні“], в якій автор на основі історичних та порівняно-мітольоґічних пошукувань доходить до висновка, що у більшій частині народів індоєвропейської раси в переказах, обрядах та піснях заховалися спомини про переселення з далекої

півночи і про жите предків десь далеко на півночи Та на особливу увагу заслугує твір індійського вченого Тілака, що одержав європейську освіту, про північне походження людей на основі святих книг Веди, п. з. „The arctic home in the Vedas. Poona and Bombay 1903“.

Святі книги старих Індійців Веди давно вже звертали на себе увагу фільольовців. Веди, се величезна збірка гимнів, мітичних оповідань, релігійних обрядів, богослужебних формул і молитов. Вони розпадають ся на чотири часті: Рігведа, Яджурведа, Самаведа і Атгарваведа. Ті чотири часті зовсім не однакової вартости і не одного віку. Найбільше значіне без сумніву має найстарша з них, Рігведа, зложена з 10 книг, у яких міститься 1028 гимнів. Розуміть ся, гимни Рігведи також не всі зложені в один час, та проте дуже значна части їх належить до глибокої старовини. Історично відомо, що ті гимни зразу переходили з уст до уст як народні пісні, особливо в родах жерців. Коли Індійці з давнішого свого житла, Пенджаба (долини пяти рік, що впадають до ріки Інду), переселили ся в долину Гангеса, ті гимни позаписувано і зложено в збірку Рігведу. Се стало ся, як догадують ся, не пізнійше як 1000 літ до Хри-

ста. Але час повстання гимнів Рігведи, а також пісень, оповідань і обрядів поміщених у дальших частях Вед, далеко давніший. Учені, особливо європейські, догадувалися, що найстарші з тих гимнів зложилися більше менше 2000 літ перед Христом; індійські жерела, розуміється, подають цифри літ без порівняння більші; вони залюбки оперують десятками і сотками тисяч літ; та з найновіших дослідів виходить, що ті гимни сягають справді далеко давнішої давнини, як усі інші відомі нам літературні пам'ятки людського роду, з виїмком може вавилонських.

Тілак дуже бистроумно користується астрономічними вичисленнями для означення давности Вед. Так він завважує, що давнім авторам Вед була відома нерухома полярна (бігунова) зіезда, довкола якої відбував ся видимий оборот зіезд кожної доби. Се в ніякім разі не могла бути наша теперішня бігунова зіезда, досить маленька і ледви видна, яка зглядно не дуже давно зробила ся полярною. Завважено, що вісь землі періодично, більше менше що 10 000 літ перекиляє ся то на схід то на захід. В часі 2000—1500 літ перед Христом продовжене земної осі не трапляло на жадну видиму звичайним оком зіезду, і тоді нерухомої полярної

звізди не було. Але давнійше, як се можна обчислити досить точно, приблизно 3000 літ перед Христом, на лнії продовження земної осі над північним бігуном стояла зіззда *a* із сузіря Смока. Таким способом згадка про полярну зіззду в давніх піснях Вед може відносити ся тільки до тої давнійшої полярної зіззди — *a* сузіря Смока. Інші астрономічні дані доказують ще старший вік Вед. І так у Ведах говорить ся, що планета Юпітер (то індійськи Брагаспаті) видна була найвчаснійше тоді, коли майже закривала собою зіззду Тісхіу. По обчисленням астрономів таке явище можна було бачити з землі тільки на 4000—5000 літ перед Христом. На основі тих і цілого ряду інших астрономічних спостережень і обчислень Тілак і незалежно від нього многі інші дослідники доходять до переконання, що в Ведах заховали ся до наших днів найстарші спомини людського роду, а властиво його найбільше цивілізованої частини, індоевропейської раси, спомини, що сягають 4000—5000 або й більше літ перед Різдво Христове, при чім одначе видно, що вже в ті часи культура була розвита на стілько, що люди звертали увагу на рухи небесних тіл і слідили за ними. Таким способом

Веди являють ся, можна сказати, найстаршою, а тим самим і найціннішою пам'яткою людської думки, і з того погляду з ними може рівняти ся подекуди також свята книга давніх Персів, Авеста.

Найдавніші пам'ятки єгипетської культури сягають також дуже давньої давнини, та в новіших часах учені чим раз більше переконують ся, що давність єгипетської культури перецінера і не сягає висше чотирьох або найбільше півпяти тисячі літ перед Христом.

Богато місць — віршів, оповідань, а особливо обрядів у Ведах і Авесті насували дуже великі труднощі для зрозуміння дослідників. Цілий ряд віршів був незрозумілий уже тим Індійцям, що вперше записували їх із устного переказу. Для сучасних дослідників, розумієть ся, ще більше було неясного, незрозумілого, а дещо видавало ся просто несуразним. Немала заслуга ученого Тілака в тім, що він глибоко вдумував ся в такі темні місця з нової, чисто натуралістичної точки погляду. Повнайомивши ся з гіпотезами європейських та американських учених про північне походження людського роду в загалі, а Індоевропейців особливо, він став на тім, що в Ведах і Авесті, тих найдавніших пам'ятках людської історії,

можуть бути спомини про жите Індоевропейців у інших, далеко на північ висунених країнах. Виходячи з тої гіпотези про північне походження Індоевропейців, відкрила ся можливість дуже просто, натурально і несиловано вияснити багато доси незрозумілих місць у тих святих книгах.

III.

Зупиню ся на деяких прикладах піднесених Тілаком.

Про головного бога Індру в Рігведі сказано, що він своєю силою і владою вяже небо з землею, так як вісь вяже два насаджені на неї колеса. Зіставляючи се на перший погляд дивоглядне порівнянє з іншими місцями, де говорить ся про рухи звiзд у колесах і вказує ся, що Великий Віз стоїть високо на небі над головою, мимоволі насуваєть ся питанє, де і при яких обставинах могло явити ся таке порівнянє? Нам, що живемо в умірдованім поясі, ніколи не може показати ся, щоб звiзди робили колесовий рух, бо ми бачимо тільки частъ дороги звiзд, що припадає на ніч.

Полярну звiзду ми бачимо досить високо над краєм обрія, недалеко Великого Воза, але ніколи над головою. Обсерватор, що слiдить за рухами звiзд близько рівника, бачить полярну звiзду майже на самім краю обрія, а нічна видима дорога

звізд уявляє ся йому як прямовісно стоячі півколеса. Тільки чоловік, що живе близько бігуна, може сказати, що полярна зізда стоїть у нього над головою; тільки він протягом 24 годин безперервної ночі може бачити, як зізди над ним описують на небі повні поземі колеса. І ось вид небесних світил, що описують на небі правильні колеса довкола одного нерухомого центра — полярної зізди α в сузір'ю Смока, що стоїть над самою головою глядача, міг найприроднійшим способом в душі жильців полярної країни викликати думку про те, що небо — круг над кругом землі, а між тими обома кругами божою силою поміщена невидима вісь, довкола котрої обертають ся оба ті круги, так як колеса надіті на два кінці одної осі. Годі допустити, щоб таке порівняне могло прийти в голову жильцям південних, приекваторіяльних країн, для яких рух небесних світил являєть ся зовсім инакше.

Розумів ся, при всій природности такого пояснення, воно само ще не моглоб бути доказом полярности свого походження, колиб у Ведах не було багато инших місць, які найлекше поясняють ся власне тою самою дорогою. В дуже многих місцях Вед, а також ин

ших індійських літературних памяток знаходимо згадки про дні й ночі богів, причім одначе той божий день очевидно зовсім не відповідає звичайному соняшному дневи.

„Те, що у нас рік -- говорить ся в книзі Тайттірія Брагмана (III, 9, 22, 1) — се тільки один день і одна ніч богів“. В інших місцях каже ся: »В країні Меру боги бачуть схід сонця лкше раз на рік“. Країна Меру в індійській літературі значить те саме, що у старих Греків Олімп, місце пробування богів, але індійські астрольоги сим словом означають звичайно північний бігун. У книзі законів Ману сказано також: „Людський рік, се один день і одна ніч богів“. В однім гимні в Магабгараті сказано: „В краю Меру сонце і місяць день у день ходять колесом з ліва на право, і те саме чинять також усі звізди“. А троха далі сказано: „Тим що живуть у краю Меру, день і ніч творять цілий рік“.

Годі подумати собі, щоб у ті давні часи, коли складали ся пісні Вед, жильці півдня могли так докладно знати обставини полярних країв. Такі докладні поняття про шестимісячний полярний день і таку саму ніч могли витворити ся тільки у людей, що знали се з особистого досвіду.

Згадок про полярний день маємо не мало не тільки в індійських літературних пам'ятках, але також у Авесті, святій книзі Персів. У книзі Вендідад сказано: „Для богів один день і одна ніч, се те саме, що для нас рік“. В Авесті, в описі раю, первісного місця пробутку людий, сотвореного богом Агурамаздою, говорить ся: „Там сонце, місяць і звізди сходять тільки раз у рік і тільки раз заходять. Рік являєть ся там як один день і одна ніч“. Повторяю, годі уявити собі, щоб подібні понятя про день і ніч богів, тотожні з понятями про полярні дні й ночі, могли витворити ся в головах південних, а не північних жильців. На скільки всі ті місця Вед і Авести легко зрозумілі як спомини з життя предків, що колись дійсно жили в Меру або близь Меру, де тепер живуть тільки боги, на стільки темними і незрозумілими будуть вони для всякого жильця півдня, який не може мати понятя про те, що видить ся в обсязі полярного круга.

IV.

В числі гимнів Ріведи єсть 20 присвячених високо шанованій богині Зорі. Про неї згадуєть ся також у дуже многих інших піснях, і то не тільки про одну богиню, але також у множнім числі про богині Зорі. Уже само істноваче культу

богині Зорі являєть ся троха дивним для жильців не північних країв, де зоря має звичайно двояке значінє: означає поперед усього планету Венеру, що періодично появляєть ся або на сході коротко перед сходом сонця, або на заході перед заходом сонця; але зорею називають також барвисту, звичайно червону та золоту заграву перед сходом і перед заходом сонця. У Індійців і інших старинних народів культ Венери стояв зовсім окремо від мігів та культів звязаних із барвистою загравою, що являє ся перед сходом сонця і у Греків називала ся Еос; пригадаю, що Гомер звичайно додає до неї прикметник *рододак-тілѳос*, рожевопальца. Культ сеї богині у Греків являєть ся тільки в нащадковім стані; у Індійців він далеко більше розвитий, а початку його треба шукати також у споминах арійських народів про побут їх предків у обсязі північного полярного круга. Як відомо, одним із характерних признаков того круга є т. зв. північне світло, що освітлює довгі полярні ночі. Коли по довшій або коротшій полярній ночі, залежно від більшої або меншої близькості до бігуна, в північних краях починає на обрію показувати ся північне світло, зоря, що віщує близький кінець ночі і настане довгого дня, то се

явище жильці тих країв стрічають з особливою радістю і з особливими моливами та обрядами. В книзі Айтарея Брагмана (IV, 7) говорить ся, що перед т. зв. „жертвоуванем корів“ жрець повинен починаючи від першої появи зорі аж до сходу сонця прочитати 1000 віршів. Сей обряд сповняє ся й доси, причім один жрець з найбільшим поспіхом ледви здужає прочитати установлене число віршів. Але в Ведах знаходимо вразні свідоцтва про те, що сей час трівав колись далеко довше, і що крім читання 1000 віршів відбували ся ще різні відправи та жертви, читано інші вірші, а в однім місці сказано навіть, що читано всі гимни Рігведи. Для їх прочитання треба кількох тижнів, і з сего видно, що обряд читання віршів від появи зорі до сходу сонця належить до иншої, довше трівкої зорі, як наша, яка не триває навіть повної години. Сей обряд уставлено очевидно тоді, коли люди жили в краях, де між кінцем полярної ночі і початком полярного дня минали дні або тижні осяяні полярною зорею. Що се власне так було, можна догадувати ся також із ряду інших уступів Веди. Зовсім незрозумілими здавали ся отсі рядки третьої строфи гимну Рігведи (VIII, 76), що починає ся ось як:

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ 11-34345

664 ф.

Львівська філія
АН УРСР

Вже бог Савітар, тварі всій ласкавий,
Підняв для всіх людей те вічне світло;
Вже силою богів відкрилось око,
Що світ весь освіча, зоря порання.

Видні стежки вже, топтані богами,
Оздоблені добром, що в блуд не вводять;
Зі сходу світ зорі вже розгарає,
Що вийшла зі свого домовища.

Було багато тих яснот досвітніх
Там на востоці, перед сходом сонця,
Відкіль прийшла ти, зіронько порання,
Мов до коханця, щоб з ним не розстать ся.

Столовники богів, побожні, віщі,
Святії предки наші в давній час,
Вони знайшли оте укрите світло,
Могутнім словом зродили зорю.

Або ті рядки про багато яснот досвітніх не мають ніякого значіння, або ясно свідчать про те, що зоря перед сходом сонця над обрії тягла ся кілька днів, а в таким разі слова віршів зовсім відповідають дійсности близь бігуна. При таким поясненню робить ся зрозумілим також друге темне місце Ріґведи, де чоловік просить у бога Варуни прощення гріхів ось якими словами: „Многі зорі не досвітили ся до кінця. О дай, Варуно, нам прожити до кінця зорі!“

Якіж се можуть бути зорі, що „не досвічували ся до кінця“, т. зн. за якими

не слідував схід сонця? Очевидно се можуть бути тільки довгі полярні зорі. Як довго могли тревати вони? В книзі Тайтірія Самгіта сказано, що ті зорі — 30 сестер. В гимні присвяченім їм маємо 15 строф, які треба було відспівати в часі особливого жертвоприношення, що мало на меті усилити розсвіт і допомогти проясненню тьми. В першій строфі говорить ся тільки про одну зорю, що поперед усіх інших являєть ся на краю обрія. В другій строфі являє ся друга зоря на тім самім місці, де появилася перша. В третій строфі являє ся третя, а далі за чергою четверта і пята. Потім кажеть ся, що кожда з них веде за собою своїх пять сестер, і таким чином їх робить ся $5 + 5 \cdot 5 = 30$. В останній п'ятнадцятій строфі говорить ся, що зоря являєть ся в многих образах, але вона все таки одна. І ніде нема згадки про появу сонця, натомість у дальшій ряді віршів говорить ся виразно: „Був час, коли все те було нідень ні ніч, видно і не видно“. Всі ріжнородні проби європейських та індійських коментаторів Рігведи пояснити сей культ власне 30 зір, доси зовсім не вдавали ся. Тимчасом ті уступи ледви чи можна й розуміти инакше, як тільки бачучи в них опис довгого досвітка, що тягне ся на-

ших 30 діб, яким кінчила ся полярна ніч і починав ся полярний день. А 30 діб тягне ся досвіток, осяяний полярною зорею, тільки дуже високо на півночі. Коло самого бігуна полярна зоря треває більше як 50 днів, так що згадка про 30-днів зорі може бути свідоцтвом того, що люди, які затямили її, жили не близько самого бігуна, але все таки значно висше від полярного круга. І поза тим іще в Рігведі можна знайти сліди 30-днів зір. І так в однім місці говорить ся, що „богиня зорі робить 30 кроків“, а де инде: „Зорі ходять довкола 30 йоянь, кожда назначеною їй дорогою“. Що значить слово „йоянь“, доси не вияснено в повні; Тілак толкує, що 30 йоянь значить 30 двацятигодинних діб, які тягнув ся полярний досвіток і світила полярна зоря.

Богато гимнів Рігведи присвячено боротьбі бога Індри за світло з богом тьми Врітрою і його демонами Дазасами. І завсїгди, коли говорить ся про темноту, вона називає ся або „довгою тьмою“, або „безконечною тьмою“, що нї в яким разі не може бути тим самим, що наша кільканацять годин довга ніч.

Ось деякі молитви із Рігведи (II, 27,14):

Простіть, Адітенки Варуно, Мітро,
Що против вас коли ми прогрішили!
Введи нас, Індро, в твій спокій і ясність,
Щоб довга пільма нас не обгорнула.

В іншій гімні (VII, 67, 2) говорить ся:

Горить огонь вже, що ми розпалили,
І видно вже краї самої пільми;
На сході вже зоря палати стала,
Схопившись для окраси доні неба.

В Атгарваведі (XIX. 47) єсть подібна молитва, що добре малює пригноблений стан жильця полярного краю при наступленю довгої полярної ночі:

Все, що живе, шукає в ній спокою.
Та нам кінця її ніяк не видно.
О дай нам довга, довга темна ночі,
Конець твій бачить, бачити кінець твій!

Всі ті слова про довгу темноту трудно зрозуміти інакше, як тільки так, що вони означають важку, довгу, полярну ніч, яку прожити певно далеко тяжше, як прожити коротку ніч.

Один гімн Рігведи (X, 138, 3) прославляє перемогу бога Індри, доконею в воднодушній просторі. Він переміг злого бога Врітру і звільняє зорі та поневолені води, а потім виводить сонце на небо.

О півдні сонце розпрягло свій в'яз,
Героя варварів знайшов бог Індра,
І зруйнував ураз із Раджішваном
Твердині Піпру, духа-чародія.

На недоступну кріпость вдарив сміло,
Порозбивав безбожного комори,
Забрав з них скарби скриті, сонце й місяць,
А ворогів порозбивав громами.

Поражений неможною стрілою
Поляг лукавий, хоч могучий Врітра,
Та боячи ся стріл Зоря прекрасна,
Покинула свій віз і ну втікати.

Тут у першій рядку ясно говорить ся про поставлене сонця посеред неба. Коментатори надаремно силкували ся пояснити, що може значити опис такої невиданої появи. Бож навіть найбуйніша фантазія ледви чи може додумати ся до зупинення сонця на небі. Даремно пробували пояснити се місце як опис затьміння сонця. При затьмінні сонце затемнює ся, але хід його не зупиняє ся. Порівнювали сей вірш з біблійним оповіданем про те, як на просьбу Ісуса Навина сонце зупинило ся на небі і стояло на місці доти, доки він не розбив своїх ворогів. Але в Ведах ніде не можна знайти такого, щоб боги і сонце міняли свою природу для догоди людям. В іншій уступі Рігведи (VII, 87, 5) сказано, що „бог Варуна гойдав на небі сонце, так як у колиці“. Порівнюючи се місце з висше наведеним віршем про зупинення сонця на небі, сама собою насуваєть ся думка, що треба тут

відкинути всякі персоніфікації, символи і інші фантастичні елементи, а бачити досить докладний опис руху сонця в певну пору довгого полярного дня. Близько бігуна не тяжко бачити, як сонце, піднявши ся на певну, невелику висоту понад обрієм, зупиняє ся, стоїть якийсь час на місці, а потім вертає назад. Се по нашому календарю буває дня 9 червня. Не тяжко спостерігати також колисане сонця, коли воно не ховає ся під обрієм, а тільки раз приближає ся до нього, а потім підіймає ся знов троха в гору.

Не важко супроти сего зрозуміти також інші подробиці висше наведеного гимну. Зіставляючи їх з іншими уступами бачимо, що згаданий тут хитрий демон Піпру теж саме що Дазас, бог тьми. Він занапащує сонце і живучи сам у сумрачній палаті тьми, держить там у неволі сонце й зорі. І ось бог Індра, він же й Арія (праотець арійського племені), перемагає його, руйнує його твердиню, увільняє сонце й зорі. Індра знайшов спосіб проти лихого Піпру, він зупинив сонце на небі, задержав його на однім місці, не даючи йому ховати ся, т. зн. зробив довгий полярний день. Все те вияснюється зовсім просто, коли брати ті описи не як алегорії та фантазії, а тільки як

образове (в давніх часах люди не могли инакше говорити як образами) представлене реальної дійсности.

V.

Коли правдиве північне походжене індоевропейських народів, то можна надіяти ся знайти також інші сліди та спомини про їх пробуване на півночи. До таких слідів належать числа днів і місяців у році. На самім бігуні є тільки те, що в Ведах називає ся „день і ніч богів“, т. зн. рік складає ся тільки з одного дня і одної ночі. У нас рік розпадає ся на 365 днів.

Але між роком зложеним із одного дня й ночі і роком із 365 діб є посередні ступні, залежні від меншої або більшої близькості до бігуна. І ось у обрядах і переказах многих народів, не самих тільки Індійців та Персів, можна знайти сліди року, що мав менше як 365 днів. І так пр. відомо, що вже в історичних часах єгипетські астрономи і жерці дійшли до того, що замість давнішого року зложеного з 360 днів, прийняли рік із 365 днів. Але давнє число 360 лишило ся по старому в релігійних обрядах у всіх тих випадках, де символізовано число днів року.

В храмі Озіріса в Тебах була вста-

нова наповняти кожного дня молоком 360 свячених чарок. Інший обряд вимагав, щоб кожного дня кожний жрець виливав у окрему посудину глечик води, і таких жерців було всіх 360, навіть тоді, коли в році прийняте було число 365 днів. Се число 360, що відповідало дійсному числу днів року для наших предків, що жили значно висше на північ як ми, заховалося й доси в цілім цивілізованім світі як один із принципів геометрії, що колесо ділить на 360 ступнів. Для давніх, так сказати первісних математиків було зовсім природно поділити круг, колесо, сю емблему замкненої площі та круговороту явищ природи і руху світил небесних, на число днів у році. яких тоді числили 360. Пізнійше, коли предки Єгиптян осіли над Нілем, вони переконали ся, що днів у році більше як 360, але поділ круга так само як і звязані з ним обряди лишили ся по старому.

VI.

Спомини про рік, що мав менше як 365 днів і менше як 12 місяців, захопати ся в переказах Індоевропейців, а особливо в Ведах і Авесті. Висше вже згадано, що предкам Індоевропейців була відома довга полярна ніч і довгі зорі, що тривали 30 діб. В тих полярних країнах, де між кін-

цем ночі і початком дня протягом 30 діб „нема ні ночі ні дня“, а в тільки світло полярної зорі, в тих краях сонце попад обрієм видно приблизно сім місяців у році. Ті 7 соняшних місяців складають ся із одного довгого дня, що триває 3 місяці, і з 4 місяців, у яких чергують ся день і ніч. Таким способом рік розкладає ся приблизно ось як: три місяці полярного дня, 2 місяці зі зміною дня й ночі, один місяць зорі, 3 місяці полярної ночі, один місяць зорі і 2 місяці зі зміною дня й ночі.

У Ведах оповідаєть ся ряд легенд про богиню Адіді та її 7 синів, 7 Адідієнків. Ті Адідієнки персоніфікують собою 7 лиць сонця в ріжні місяці року. Говорить ся про 7 Адідієнків, або 7 сонць, або 7 прикмет сонячного лица. Коментатори пробували навязати легенду про 7 Адідієнків до 7 красок веселки, але памятки староіндійської літератури та народні традиції Індоевропейців не дають підстави думати, щоб старинні народи уважали веселку розломанем сонячного світла на 7 барвистих кольорів. Всі давні народи уважали веселку як самостійний небесний знак або божество, а не як оптичне явище розломаного сонячного променя. Натомість із Веди виходить яс-

но, що Адідієнки представляли собою щось зовсім відмінне від красок веселки. В Рігведі (X, 72, 89) говорить ся про 8 Адідієнків. Адіді, яку звичайно представляють в образі птаха, знесла 8 яєць і вивела 8 синів. З них 7 вона привела до богів, а осьмого, якого назвала Мартанду (мертвороджений), викинула геть. „Се стало ся в давніх часах“, говорить ся в гимні. Тілак звертає увагу на те, що в пізнійших книгах Вед і в ще пізнійшій індійській літературі дуже часто говорить ся про 12 Адідієнків або 12 сонць, які очевидно не що инше як персоніфікації 12 місяців року. Тілак доказує основно, що коли 12 Адідієнків представляють собою 12 сонячних місяців у році, то 7 Адідієнків старших гимнів Рігведи також персоніфікують собою 7 сонячних місяців полярного року. В гимні зазначено виразно, що се стало ся в давніх часах, коли Адіді явила ся до богів тільки з 7 синами. Те, що у неї був ще осьмий син, Тілак поясняє, як слід переходового часу, коли крім 7 сонячних місяців був і ще один неповний, який з часом перейшов у полярну ніч.

VII.

Приймаючи гіпотезу про полярне походжене Індоевропейців, ми мусимо до-

гадувати ся, що їх предки жили первісно досить близько бігуна, а потім помалу, почали переселяти ся на південь. Початок того переселення мусів іти дуже помалу і природним являє ся припущенє, що в переказах могли заховати ся спомини про поодинокі його етапи. Чим далі від бігуна, тим більшим робило ся число сонячних місяців. І справді в Ведах можна знайти цілий ряд свідоцтв про те, що рік мав 10, 9, 8 і навіть 7 соняшних місяців.

У Рігведі знаходимо опис цілого ряду старих жертовних обрядів, що називають ся „обряди наших вітців“, які по свідоцтву Рігведи уставлені в дуже давню давнину. Наводять ся також назви тих „наших вітців“, правдоподібно назви найдавніших жрецьких родин, яких праотці зробили ся майже богами і уважали ся основниками культу. Імя одного з тих праотців, Атгарван, без сумніву те саме, що Атгараван, імя найдавнішого перського жерця, читателя огню. В Рігведі йде мова про два роди „наших отців“ Ангірасів, а власне про Навагвасів і Дашвагвасів. Оба ті роди віддають великі услуги богу Індри в його боротьбі з Валою. Своїми жертвами вони помагають йому побороти ворога. Жертви і співані при

них пісні мали метою покріпити бога для боротьби, підготовляти його до неї. Бог Вала грабував сонце і держав його в полоні, поки Індра не перемагав його і не вертав сонце та зорі на небо. Навагваси і Дашвагваси співами і жертвами покріпляли бога протягом усього року аж до початку боротьби, коли Індра запускав ся в підземні палати Вали за сонцем. У Рігведі сказано ясно, що ті обряди покріплення бога сповняли ся що року протягом 10 місяців. Чому ж власне 10 місяців треба було готовити Індру перед вирушенем до боротьби з Валою? Тілак поясняє се тим, що Навагваси і Дашвагваси виконували свої обряди в ту пору, коли предки Індоевропейців жили в країні, де в році було лише 10 ясних місяців, вчисляючи в те двомісячні досвітки зір, а два місяці приходили на полярну ніч. Протягом тих двох темних місяців жертв не приношено; вони були непотрібні, бо Індри не було на зверхнім світі. Сонце було в неволі, а Індра заглубив ся в підземне царство. щоб добути сонце назад.

Не мале значінє мають також рокові жертви, т. зв. „жертви коров“. Під коровами, як се видно із богато безсумнівних доказів, треба розуміти соняшні

дні. Ті жертви повинні творити ся весь рік, і справді тепер їх приносять протягом усіх 12 місяців. Та разом із тим у многих місцях говорить ся, що ті жертви можна приносити лише протягом 10 місяців. Памятаючи, що значіне тих жертв тісно звязане з соняшними днями, годі розуміти той припис інакше, як тільки так, що щоденна жертва, яка тепер приносить ся протягом усіх 12 місяців, колись могла бути приношена тільки 10 місяців, бо цілі два місяці в році не мали ані одного соняшного дня: в них стояла полярна ніч. Коли при переселеню на південь у році показало ся 12 соняшних місяців, обряд привязаний до соняшних днів прийшло ся творити протягом усіх 12 місяців, але в памяти народів лишило ся, що давнійше він творив ся протягом 10 місяців. Памяткою того десятимісячного року наших предків являє ся також римська номенклатура місяців. У давнім Римі червень називав ся Quintilis, липень Sextilis, а далі йшли назви прийняті тепер романськими та германськими народами: September, October, November, December. Переказ говорить, що римський кор. Нума Помпілій до первісного десятимісячного року, який починав ся очевидно від марта, додав 2 місяці: Januarius (чи справді на

честь бога Януса, чи може радше в звязку зі словом *janua*, брама, значить місяць, що відчиняє новий рік) і *Februarius* (місяць пановання пропасниці, *febris*). Сам собою насуваєть ся звязок тої десятимісячної номенклятури зі вказівками Вед про десятимісячний рік предків Індоевропейців. Два важкі місяці полярної ночі не йшли в рахунок, а рік починаючи ся мартом кінчив ся *Decembr*-ом, т. є. десятиим місяцем.

На подобу індійської традиції про жертви коров, символів соняшних днів, стрічаємо також у інших індоевропейських народів легенди про вівці, корови і т. и., під якими треба розуміти дні року. Цікаво, що в традиціях різних народів се число неоднакове, але ніколи не доходить до числа 365, числа днів у нашім році. Грецькі легенди говорять, що Геліос (сонце) має 350 коров (днів) і 350 овець (ночий). В германській мітології говорить ся про 700 золотих перстенів коваля Вілянда, при чім під перстнями треба розуміти 350 днів і 350 ночий. Все те найлекше поясняеть ся як спомини тих часів, коли люди жили в краях, де справді в році не було 365 днів але менше, або де кілька днів, 5, 10, або навіть 60 приходило на полярну ніч.

Дуже важні в індійським богослуженю т. зв. „жертви Соми“ також мають сліди споминів про менше число днів у році і про полярну ніч. Сома, се святий напій приготований із соків певної рослини. Йому присвячено багато гимнів, і він являє ся наповн головно бога Індри. Бувають денні і нічні жертви з виливанням Соми. Нічних жертв може бути не більше як 100 на рік. Маючи на увазі значінє тих жертв, що Сома повинен покріпляти бога в часї його боротьби з ворогами, можна прийняти за певне поясненє Тілака, що жертви Соми приношено в часї полярної ночі, коли Індра боров ся за освободженє сонця. Ось чому нічні жертви Соми могли тревати найвише 100 ночий або менше. Коли люди жили в краях з десяти-місячним роком, ніч тревала 100 діб, і жерці весь той час покріпляли Індру Сомою.

Колиж при переселеню на південь тривок полярної ночі зменшав ся, жертви Соми приношено лише протягом 60 діб, 10, 5 і до одной. Колиж доконало ся переселенє до країв, де сонце ані на одну добу не ховає ся під обрієм, правдиве значінє жертви забуло ся, але жертву приношено що ночі по старому звичаю. Сим поясняє ся також і ся увага святих

писань, що сю жертву можна приносити лише в одну або дві ночі в році, але ніколи більше як у 100 ночах.

Варто заважити, що в перській Авесті стрічають ся зовсім подібні обряди, але приноровлені до території, де замість темноти панує періодично посуха.

Як Індра боре ся за світло зі своїм ворогом Валою, Врітрою, Піпру, так у Авесті бог Тіштріяс боре ся з богом посухи Апаосхою (ара пор. лат. aqua; ozcha пор. наше сохнути), поборює його при помочи вітру і світла і увільняє сонце, зорі та води. В часі тої боротьби жерці покріпляють бога співами та жертвоуванем, т. є виливанем „гаоми“. Ті жертвоування гаоми також нічні і можуть приносити ся в одну, дві, 10, 60, але ніколи більше як 100 ночий у році.

Я вже не раз згадував про боротьбу Індри з ворогами за світло. Ся боротьба являєть ся одною з головних основ усеї мітольоїї Вед. Індра боре ся з богами холоду і тьми, які називають ся Вала, Піпру, Шушна, Врітра або Агі (гадюка). Боротьба веде ся за світло, за увільнене поневолених богом тьми коров, зір, сонця або води. Індра увільняє їх. Одно з його многочисленних імен

називає його освободителем води. Історію тої боротьби давні коментатори пробували пояснити як олицетворенє бурі. Вони думали, що Врітра, який поневолює води і світло, се темна громова хмара. Індра бє темного бога блискавкою, вбиває і наслідком тої побіди являє ся увільненє води — дощ і потім проясненє неба. Але таке поясненє зовсім штучне і натягнене. Густі хмари затемняють сонце, але не поневолюють його. І чи можна твердити, що наслідком бурі увільняють ся зорі? При тім се поясненє зовсім не поясняє, що значить увільненє коров, т. є. соняшних днів. Тілак легко збиває таке толкованє мітичних оповідань. Неприродність гіпотези про бурю доводить до цілого ряду несутраженостей. У Ведах говорить ся виразно, що Індра побороує Врітру в далеких сторонах, де панує тьма і де Врітра окружений водою. Врітра живе в „підповітрянім просторі“. Тимчасом хмари не можна назвати положеними в далеких просторах ані в підповітрянім просторі. Так само в Авесті боротьба бога Піштрія з богом Апаосха ведеть ся не над землею, як буря, а в озері, під водою. Найприроднійше сі мітичні оповідання поясняють ся як образний опис полярного року. Сонце на довго скриває

ся під обрієм, і для старинних людей се значило полоненє сонця в палаті бога тьми. Сонце западає в низ, у море, значить у палату бога Врітру деь там у низу під водою. Бог світла і добра Індра вибирає ся в далекі країни на боротьбу з Врітрою, перемагає його і вертає на небо зорі, сонце і корови — дні.

IX.

Те, що Індра освободжає також воду, має троха инше значінє. В Ріведі часто говорить ся про небесні води, які одначе зовсім не те саме, що дощева вода. Із небесної води повстав весь світ і все, що є на землі. Найстарші грецькі філософи і легенди многих народів так само говорять про походженє всіх тіл, а особливо всіх живих тіл із води. Велике значінє води для всіх живих творів неминуче наводило людський ум на подібну думку. Світогляд Вед представляв собі се ось як: над землею небесне склепінє в формі півкулі, земля плоска як тарілка, а під нею півкуля, де міститься царство тьми. Між надземним простором і підземною країною пливе раз-у-раз неперервана течія небесної води, що дає жите на землі всім живим творам. Тільки при доступі води з гори і з низу, з землі або з під землі на ній процвітає жите. Небе-

сні води приносять із собою також на-
сіння життя. Та ось у певну пору року
круговорот води зупиняє ся і живе на
землі немов би завмирає. В часі полярної
ночі наступає пора студені та морозів,
житє мусить немов завмерти, а мороз
буквально сковує рухливу воду, перемі-
няючи її на твердий лід. Се описує ся
в Рігведі як полоненє води лютим Врі-
трою. Він не тільки пожирає сонце, зорі,
корови, але також поневолює, заковує
води, поки побіда Індри не увільнить їх.

Те саме обясненє дуже добре толкує
також містичне оповіданє Авести. По-
клонник Агурамазди по законам Авести
по смерті повинен бути перед похороном
покладений лицем до сонця, що сповняє
ся й до сегодня. Дивлячи ся лицем на
сонце чоловік по смерті очищає ся від
усіх гріхів зроблених за житя. І ось
у Авесті знаходимо ось яке цікаве запи-
танє чоловіка і відповідь на нього бога.
Чоловік запитує: „Коли минуло літо і на-
стала зима, і чоловік, поклонник Агура-
мазди, умре, як поступити з покійником?“
На се бог Агурамазда відповідає: „В та-
кім разі в домі треба викопати простору
яму і положити у неї мертве тіло; нехай
воно там лежить дві ночі, три ночі або
місяць, поки птахи не почнуть літати, ро-

стини не почнуть рости і води знов плисти. І тоді нехай положать мертвого лицем до сонця“. Значіне сеї розмови очевидно таке, що чоловік, який умер в початку або в протязі зими, себ то полярної ночі, повинен лежати без похорону і ждати появи сонця, хочби йому довелося ждати кілька день або й місяць. І тут знов бачимо згадку про довгу полярну ніч, а слова „поки води знов не почнуть плисти“ являють ся рівнозначними з наступленем весни.

Х.

Найстарша часть святої книги Персів, Авести, заслуговує на особливу увагу задля своїх на прочуд ясних і недвозначних свідоцтв про те, як виглядала стара вітчина Індоевропейців. Ся часть називає ся книга Вендідад і складає ся з 22 розділів. Два перші розділи своїм змістом і значінем, а по части навіть язиком і способом вислову відріжняють ся сильно від дальших розділів, не мають з ними безпосередного звязку і вже на давніших коментаторів робили вражіне припадково пришитих або приставлених останків якоїсь иншої, далеко давнішої книги. Те саме завважають і новочасні філологи. І ось супроти нових, доси вказаних

дослідів ті два перші розділи набирають зовсім виїмкового значіння.

В першій розділі вчислено 16 країв, поперед усього сотворених богом Агурамаздою. І з тих 16 країв 7 остатніх удало ся звязати з певними відомими географічними місцевостями. І так край Сугда, се очевидно місцевість відома з описів походів Александра Македонського під назвою Согдіяна, теперішній Самарканд; край Муру, Маріу або Маргіана — теперішній Мерв; край Бакгді — теперішня Бактрія; край Харойю або Харойва — старинна Арейя, тепер Герат; край Гарагахваіті — старинний Гарауваті, тепер Гарут, ріка в Афганістані; край Гаутумант — тепер Гевмент, ріка тамже; край Ракга — старинний Ран, і нарешті край Гантагенду відповідає староіндійській назві теперішнього Пенджаба — Сантазіндгу. Те, що останні 7 країв із 16, що творили царство Агурамазди, являють ся не фантастичними, видуманими термінами, а зовсім певними географічними місцевостями, розложеними в більше або менше близьких одна до одної частях південної і середньої Азії, де справді жили й живуть доси Індоевропейці, по неволі викликає догадку, що й перші 9 країв Агурамазди також не видумані, але являють ся

назвами місцевостей давніше заселених Індоевропейцями. Нам тепер не можна вязати ті імена ні з якою певною місцевістю, бо ті місцевости тепер або стоять пустинею, або ще в передісторичні часи були опущені первісн. жильцями. Порядок, у яким названо 7 вичислених країв, показує, що се правдоподібно були етапи, якими йшли з півночі на південь предки Персів та Індійців, або може навіть предки всіх Індоевропейців при їх ступневім переселеню на південь. Остатній названий край — Пенджаб, правдоподібно був найбільше на південь висуненим місцем, де жили ще нерозділені Перси та Індійці. З нього Індійці рушили на південний схід, а Перси на захід до сучасної Персії. Коли й відки відділили ся їх європейські свояки, з Авести ані з Вед поки що не видно.

Супроти всего сказаного тут особливої важности набирає опис першого краю Агурамазди, де на самий перед жили предки Індоевропейців. Сей край називає ся Айріяна Ваейо, що згоджує ся з пізнійшою назвою захованою в перськім письменстві — Іран Вейо. Слово Ваейо або Вейо означає сім'я, зародок, або зерно (найвластивіше яйце, не здрібніле у Поляків ще й доси јаје, у Русинів

ейо, у Чехів вајсе). Слово ж Айріяна, Іран, се назва народу, Аріїці, предки Індоевропейців. Виходить, що назва першого краю Агурамазди, по нашому значить яйце або зародок Аріїців. Сей край ні в яким разі не теперішній Іран, який одержав свою назву пізнійше, від іранських або аріїських народів.

В Авесті досить докладно описано обставини життя в Айріано Ваейо, і нема підстави не приймати сей опис за вірний, без алегорії і фантазій. Первісно Айріяна Ваейо був дуже гарний край, щасливий первотвір бога. Се був край теплий, з довгим літом і з короткою, не дуже острою зимою, так що люди жили в ній у достатку. Але і лукавий ворог Агурамазди, бог Аятра Майніус задумав погубити той край і наслав на нього мороз і сніг. Він зробив те, що зима почала ставати чим раз довшою і ostrійшою, а літо коротшим, і нарешті дійшло до того, що коли вперед було 10 місяц в літа а 2 зими, потім стало навпаки 10 місяців зими і тільки 2 місяці літа, так що людям стало неможливо жити довше в тім краю. В найновіших часах, коли наука доказала таку перемену клімату на півночі, де протягом межиледникової епохи було дуже тепло, і де від початку

остатньої ледникової епохи зробило ся дуже зимно, і так стоїть і до тепер, нема ніякої підстави приймати висше наведений опис Авести за чисту видумку. Далеко природнійше глядіти на той опис найстаршого краю Агурамазди як на історично-правдивий опис давньої вітчизни Арійців, положеної високо на півночі, та проте теплої, що мала 10 літніх і 2 зимові місяці, поки не настали довгі та страшні морози, що змусили людей до виселеня.

В другім розділі книги Вендідад стрічаємо дуже яркий опис ступневого настання ледникової епохи, що змусила людей покинути свою щасливу вітчизну. По описі щасливого життя в Айріяно Ваейо, тім раю Арійців, ось що говорить ся про втрату того раю. Наступлене прикрих умовин життя проповів наперед сам бог, який упередив людей, що їм грозить страшне лихо, наступлене морозів. Начальника людей Уіму покликано на нараду богів. Він явив ся, і Агурамадза сказав йому: „Уімо, благородний сину Вівангата! На землю зійдуть пагубні зими і принесуть із собою сильні, люті морози. На землю впадуть пагубні зими і принесуть сніг на 14 пальців завгрубки навіть на найвисших вершках гір. Вигинуть усі три роди звірів: ті що живуть

у лісах і степах, і ті що живуть на високих горах, і ті що живуть у глибоких долинах. Тому зроби „Вара“ на чотири угли і з довгими стінами з кожного боку. До сеї твердині збери всіх людей і овець і коров і пташню і псів і червоний гарячий огонь.“

Уіма зробив так, як йому було велено. Він збудував великий Вара, захорону від снігу й морозу, зібрав туди насіння ростин, звірів і людей, — і говорить ся далі в тім місці: „Сонце, місяць і звізди сходили над ними тільки раз у рік і рік видав ся їм як один день і одна ніч“. Повтаряю, не маємо найменшої підстави приймати се все за видумку, коли се очевидно історичний спомин, правдива традиція, дуже згідна з тими дослідями, які в останніх часах удало ся здобути науці геології. Коли скінчив ся остатній, теплий межиледниковий період і розпочав ся остатній ледниковий період, геологія поки що не усталила ще докладно, але геологія чим раз більше схиляють ся до того, що се було не зовсім так безконечно давно і що час, який минув від тоді до наших днів, можна правдоподібно прийняти на 10.000 до 15.000 літ.

Розумієть ся. в краю Айріяно Ваейо, де було первісно 10 теплих місяців і ли-

ше два холодні, полярна ніч ледви чи могла стати такою довгою, як сказано в наведених словах книги Вендідад; слова: „Сонце сходило тільки раз у рік“, справедливі тільки для самого бігуна. Та се можна пояснити пізнійшим змішанням споминів про жите людей в Айріано Ваей-йо і жите ще давнійше, на дальшій півночі.

В індійських Ведах маємо подібний опис утрати первісної вітчизни, про яку віщує людям божество. Тількиж індійський переказ замінив незрозумілий уже для Індіїців сніг водою. Індійські перекази говорять, що начальник людей Ману одержав осторогу від бога, який явився йому у виді риби. Риба промовила до Ману: „Води набіжать, заллють собою всю землю і погублять усе живе. Від сего я хочу спасти тебе“. Ману будує не Вару, а корабель, і збирає в нього всякі живі твори. Наступає потоп, корабель підіймає ся на воді і плизе. Риба тягне корабель до вершка гори, що по якімось часі виступила з води; тут корабель зупиняєть ся, Ману висідає зі своїми і дожидає, поки не опадуть води. Ся гора називає ся „Ману-равасаранам“, се значить висадка Ману.

Індійське оповідане без сумніву ті-

сно звязане з оповіданем Авести і говорить про ту саму появу, та вже не так докладно, замінючи сніг на ближше Індійцям живло — воду. Цілий ряд деталей у обох оповіданнях згоджується. Між иншим у Авесті уратований чоловік називається Уіма син Вівангата, а в індійських книгах являється Ману син Віва-свата; очевидно Уіма і Ману один і той сам чоловік. Мимоволі насувається також близька подібність індійського оповідання з біблійним оповіданем про потопу. Біблійне оповідання без сумніву Євреї переняли від Вавилонян, а Вавилоняни можливо переняли його від давніх арійських племен, коли воно не було льокально вавилонське.

XI.

Розуміється, немало важність мають також міти і традиції європейських народів, особливо в тих разях, де в них можна знайти мотиви подібні до староіндійських та перських. Перекази Кельтів, Германців, Литовців і Греків містять у собі цілий ряд свідоцтв і звісток, які найлегше зрозуміти з точки погляду полярної гіпотези. Та я не буду входити ближче в те питання, бо се виходило би за границі сеї невеликої розвідки.

Хочу тільки згадати ще цікаву пробу пояснити розширене майже у всіх народів оповідання та казки про смоків і зміїв також як слід життя людського на далекій півночі. Справді хиба не дивно, що у всіх народів, особливо індоевропейських, гадюка являє ся символом зла, коли на правду се сотворіне досить нешкідливе. В наших краях живе лиш одна їдовита гадюка, але в ній нема нічого такого, що хоч троха відповідало би тим потворам і смокам, про які говорить ся в казках.

Найбільші, живучі тепер гадюки — боа, зовсім не шкідливі і їх декуди держать як домашніх звірів. Найїдовитіші гадюки — індійський окулярник і американська тарахкавка для чоловіка далеко менше небезпечні, як хижі звірі. А тим часом у казках говорить ся про многоголових зміїв людожерів і т. и. І в Ведах маємо багато згадок про страшних величезних зміїв, які все являють ся представниками зла. Навіть бог Врітра (те саме що Вала і Піпру, порів. лат. *vipera*) часто називає ся Агі, себ то змій. У Ведах говорить ся виразно, що лукавий Вала вхопивши сонце і заховавши його в підземну твердиню, приставив страшних зміїв, щоб стерегли його. І се найпростійше пояснити

полярною гіпотезою. Коли сонце зайшло за обрій і не підіймається над ним, коли настала полярна ніч, то се Вала, бог тьми захопив сонце і заховав у підземну твердиню. І саме в ту пору починає над бігуном світити та вигравати чудесна полярна заграва, якої доси не було видно. Ся заграва знаходить ся в ненастаннім, блискавичнім руху.

Ось як описує сю появу чоловік ХХ. віку і при тім не поет, а дослідник природи, Фрітйоф Нансен: „Та ось північне світло покриває своїм срібlistим блиском усе небо. Швидко срібlistий відтінок переходить у жовту, зелену і червону барву. Світло раз у раз змінюючи ся, не маючи спокою, то розливає ся широким поясом, то знов стягається, на те тільки, аби знов розкинути ся по небі кількома окремими розбіжними поясами осліплюючо білої краски. І все те окружене хвилястим та іскристим промінем. І на раз уся та дивоглядна картина щезає. По хвилі світло являється знов у подібі огняних язиків на самім зеніті, а від обрія їм на стрічу тягне ся срібне проміне. І се тягне ся доти, доки не розтає, не розпливе ся в місячнім світлі. Почуваєш, немов би над тобою пронесло ся зітханє якогось великого духа. Та ось

полярне світло знов закрутило ся на подобу огняної гадюки посеред усього неба, при чім її хвіст кінчив ся лише на висоті 10 ступнів висше обрія на півночі. Відси блискуча струя повернула на схід, розкидаючи ся кількома широкими поясами, і на раз знов змінила напрям і зігнула ся дугою. І знов поворот, заграва повернула ся до заходу, склубила ся в кулю, а з неї кількома галузями знов розкинула ся по всьому небу.“

XII.

Чоловік XX. віку не знаходить інших слів для опису полярного світла, як „огняні язики, огняна гадюка, огняний хвіст“ і т. и. Чи ж диво, що давні люди описували те саме явище, що появляє ся по втоненю сонця, як огняну гадюку, що стереже полоненого сонця? Ясно також, що ті гадюки для них мусіли бути виплодом зла, союзниками лукавого бога Вала. Коли ж Індра побіджає Вала, то руйнує також його підземні твердині і вбиває гадюк, щоб освободити сонце.

В Авесті говорить ся також, що страшні змії, мороз і сніг, себто знов таки зима й ніч погубили край Агурамазди. І майже у кожного європейського народа знаходимо в переказах багато подібного до побіди Індри над Валом і його

гадюками. Боги або люди-герої, представителі добра, поборюють страшних зміїв, драконів, гидр і увільняють якусь добру душу з неволі. Чи сей постійний зв'язок уявленої змії з ідеєю зла і тьми не єсть також пережитком часу життя людей на далекій півночі, коли вони довгими полярними ночами придивлялися ся блискотанню північного світла?

34.545

$\phi \frac{\text{II}}{\epsilon - 49}$